Ю. ШВЕДА (Львів)

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ: ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА ЄВРОПА І УКРАЇНА

Аналізуючи перебіг та особливості процесу демократичної трансформації в країнах Центрально-Східної Європи у дослідників велике зацікавлення викликає проблема місця та ролі у ньому політичних партій. Хрестоматійний підхід до політичних партій як до індикаторів демократії та інструментів демократизації в перехідних умовах потребує конкретизації та

уточнення. Цілий ряд методологічних парадигм потребують детальної розробки. З цього огляду аналіз діяльності політичних партій як в країнах Центрально-Східної Європи так і в Україні має неоціненне значення.

Важко не погодитись з відомим дослідником трансформаційних процесів у країнах Центрально-Східної Європи П. Льюїсом, який зазначав: "Існує тісний взаємозвязок між активністю політичних партій і практикою розвинутих демократій. У той же час має місце суттєва невизначеність стосовно ролі політичних партій у процесі демократизації Східної Європи, яка викликала їх до життя" [1, 547]. Це твердження повною мірою стосується й України.

Більшість дослідників демократичного транзиту у Центрально-Східній Європі сходяться на думці, що на ранніх його етапах провідними акторами були не політичні партії, а суспільно-політичні рухи та фронти такі як "Солідарність" у Польщі, "Громадянський Форум" в Чехословаччині, "Саюдіс" в Литві, "Союз демократичних сил" в Болгарії, "Фронт національного порятунку" в Румунії, "Хорватський демократичний союз" та інші. Лише в Угорщині на перших (т.зв. установчих) виборах приймали участь організації, які позиціонували себе як політичні партії, однак і тут перемогу отримала партія, яка називалась "Угорський демократичний форум". Подібний феномен спостерігаємо і в практиці українського транзиту. Тут теж на початковому етапі посткомуністичної трансформації основну роль відігравали не партії, а – широке політичне об'єднання – "Народний рух України" (НРУ).

Класичний досвід демократичної трансформації вказує, що демократичний порядок зміцнюється у тих випадках, коли заради прискорення процесів національної інтеграції політичні партії не особливо намагаються відігравати мобілізуючу роль, оскільки така форма політичної поведінки вимагає формування національної ідентичності без толерантності та дотримання демократичних технік розв'язання протиріч. Такі процеси часто стають критичними для подальшої демократизації.

У країнах Центрально-Східної Європи, де проблеми національної інтеграції та національного суверенітету не стояли так гостро, процеси демократизації протікали більш успішно. Крім того етнічна гомогенність більшості східноєвропейських країн теж сприяла демократизації. У Польщі, Чехії та Угорщині націоналістичні тенденції в політиці проявились менш виразно ніж, скажімо в пострадянських Прибалтійських республіках чи в Україні. Це створило одну з основних наукових проблем: всі нові режими тою чи іншою мірою претендують на здійснення практики багатопартійної демократії, за якою насправді криються значні відмінності. Зокрема, якщо процес демократизації в країнах Центрально-Східної Європи на порядок денний поставив проблему демократизації та лібералізації то у пострадянських країнах актуалізував він насамперед проблему національної інтеграції та будівництва національної держави.

Національна інтеграція може бути ослаблена різноманітними соціо-політичними поділами, якщо в основі появи партій лежить соціальна фрагментація. Оскільки пострадянська соціальна структура була фактично маргіналізованою, то й партії, які виникали не могли бути реальними репрезентантами певних соціальних інтересів, а тому й соціо-політичні поділи відігравали значно меншу мобілізуючу роль ніж національні. До того ж пострадянські держави володіли значним досвідом однопартійного правління, яке розглядалось тут як інструмент консолідації режиму. У країнах же Центрально-Східної Європи, нехай і формально, таки існувала тягла традиція багатопартійності.

Наступною цікавою рисою демократизації в країнах Центрально-Східної Європи є низький рівень політичної участі, насамперед в діяльності політичних партій. При цьому в країнах цього регіону спостерігаємо відносно високий рівень електоральної активності. Так у одній з найбільш консолідованих демократій – у Польщі – спостерігаємо один із найнижчих показників участі в голосуванні у той час як в Україні він, навпаки суттєво вищий. У цьому контексті демократизація означає право не лише на участь, але й на неучасть як на рівні членства в партіях, так і на рівні голосування. Ця тенденція в Україні, порівняно з країнами Центрально-Східної Європи, виражена значно слабше. Даний феномен очевидно не пов'язаний безпосередньо з рівнем демократизації, а швидше є рудиментом комуністичних режимів періоду екстенсивної мобілізації.

Наступна надзвичайно важлива проблема – проблема легітимності нової влади. У країнах Центрально-Східної Європи, які досягли найбільших успіхів на шляху демократизації, не виникло значної позапарламентської опозиції, влада передається мирним шляхом від однієї партії до іншої на основі загальноприйнятих правил. Подібна практика позитивно впливає на вирішення проблеми легітимності демократичних режимів країн Центрально-Східної Європи. Натомість в Україні в умовах загальної боротьби всіх політичних інститутів між собою маємо глибоку інституційну кризу, яка підриває основи легітимності діючої влади. Вирішення проблем легітимності у т. ч. пов'язане з формуванням стабільної партійної системи та ефективного партійного правління. Проблема легітимності політичних партій є загальною проблемою з якою зіштовхуються усі країни демократичного транзиту, але в Україні ця проблема стоїть особливо гостро. Вклад українських політичних партій у вирішення проблеми легітимності влади на сьогодні є швидше негативним, аніж навпаки.

Життєздатна партійна система та фундаментальні структури демократії можуть повноцінно розвиватися лише в тому випадку, якщо забезпечені базові потреби національного суверенітету, розв'язаний конфлікт з приводу природи політичного співтовариства, а більшість політичних сил демонструють відданість демократії. Між тим такої консолідації політичних сил в Україні, ми не спостерігаємо. Центральною ідеєю їх діяльності є боротьба за владу. І в цій частині вони швидше нагадують веберівських "мисливців за портфелями" аніж класичні політичні партії – індикатори демократії й інструменти демократизації.

І нарешті, не можемо зігнорувати й позитивного впливу на формування політичних партій та партійних систем країн Центральної-Східної Європи партійної системи Європейського Союзу. В Україні ж цей вплив є швидше символічним, аніж реальним.

1. Lewis P. G. The "third wave" of democracy in Eastern Europe: Comparative perspectives on party roles and political development // Party politics.- L., 2001.- Vol. 7, № 5, p. 543-565).

SUMMARY

Shveda Y. POLITICAL PARTIES IN THE PROCESS OF DEMOCRATIC TRANSITION: CENTRAL-EAST EUROPE AND UKRAINE

Article is devoted to the problem of the role of the political parties in the process of the democratic transformation in the Central-East European countries and Ukraine.